

Cours de tibétain - sūtra de la pousse de riz - leçon 68

Suite de l'étude du sūtra que nous reprenons depuis le début. Dans cette leçon, nous étudions du sūtra qui correspond aux extraits étudiés initialement dans les leçons 26, 27 et 28.

1. Exercice de lecture

མྱེད་པའི་རྒྱུན་གྱིས་ལེན་པ། ལེན་པའི་རྒྱུན་གྱིས་སྲིད་པ། སྲིད་པའི་རྒྱུན་གྱིས་སྐྱེ་བ། སྐྱེ་
 པའི་རྒྱུན་གྱིས་ཆ་ལི་དང་། ལྷ་ངན་དང་། སྐྱེ་སྤྲུགས་འདོན་པ་དང་། སྤྲུག་བསྐྱེད་པ་དང་།
 ཡིད་མི་བདེ་བ་དང་། འཇུག་པ་རྣམས་འབྱུང་སྟེ། དེ་ལྟར་སྤྲུག་བསྐྱེད་ཀྱི་ཕུང་པོ་ཆེན་པོ་
 འབའ་ཞིག་པོ་འདི་འབྱུང་བར་འབྱུང་རོ། །དེ་ལ་མ་རིག་པ་འགགས་པས་འདུ་བྱེད་འགག།
 འདུ་བྱེད་འགགས་པས་རྣམ་པར་ཤེས་པ་འགག། །རྣམ་པར་ཤེས་པ་འགགས་པས་མིང་དང་།
 གཟུགས་འགག། །མིང་དང་གཟུགས་འགགས་པས་སྐྱེ་མཆེད་ལྷག་འགག། །སྐྱེ་མཆེད་ལྷག་
 འགགས་པས་རེག་པ་འགག། །རེག་པ་འགགས་པས་ཚོར་བ་འགག། །ཚོར་བ་འགགས་
 པས་སྲིད་པ་འགག། །སྲིད་པ་འགགས་པས་ལེན་པ་འགག། །ལེན་པ་འགགས་པས་སྲིད་པ་
 འགག། །སྲིད་པ་འགགས་པས་སྐྱེ་བ་འགག། །སྐྱེ་བ་འགགས་པས་ཆ་ལི་དང་། ལྷ་ངན་དང་།
 སྐྱེ་སྤྲུགས་འདོན་པ་དང་། སྤྲུག་བསྐྱེད་པ་དང་། ཡིད་མི་བདེ་བ་དང་། འཇུག་པ་རྣམས་
 འགག་པར་འབྱུང་ཏེ། དེ་ལྟར་སྤྲུག་བསྐྱེད་ཀྱི་ཕུང་པོ་ཆེན་པོ་འབའ་ཞིག་པོ་འདི་འགག་པར་
 འབྱུང་རོ། །འདི་ནི་བཙུག་ལྷན་འདས་ཀྱིས་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་ཞེས་གསུངས་སོ། །

2. Repère des particules

[སྲིད་པ་འི་+རྒྱུན་+གྱིས་+ལེན་པ།] [ལེན་པ་འི་+རྒྱུན་+གྱིས་+སྲིད་པ།] [སྲིད་པ་འི་+རྒྱུན་
 +གྱིས་+སྐྱེ་བ།] [སྐྱེ་བ་འི་+རྒྱུན་+གྱིས་+ཆ་ལི་+དང་། ལྷ་ངན་+དང་། སྐྱེ་སྤྲུགས་འདོན་པ་
 +དང་། སྤྲུག་བསྐྱེད་པ་+དང་། ཡིད་མི་བདེ་བ་+དང་། འཇུག་པ་རྣམས་འབྱུང་+སྟེ། །དེ་
 ལྟར་སྤྲུག་བསྐྱེད་+ཀྱི་+ཕུང་པོ་ཆེན་པོ་འབའ་ཞིག་+པོ་+འདི་འབྱུང་བར་འབྱུང་+རོ།] [དེ་

+ལ་+མ་རིག་པ་འགགས་པ་+ས་+འདུ་བྱེད་འགག། [འདུ་བྱེད་འགགས་པ་+ས་+རྣམ་པར་
 ཤེས་པ་འགག། [རྣམ་པར་ཤེས་པ་འགགས་པ་+ས་+མིང་+དང་+གཞུགས་འགག། [མིང་
 +དང་+གཞུགས་འགགས་པ་+ས་+སྐྱེ་མཆེད་རྒྱལ་འགག། [སྐྱེ་མཆེད་རྒྱལ་འགགས་པ་+ས་
 +རིག་པ་འགག། [རིག་པ་འགགས་པ་+ས་+ཚོར་བ་འགག། [ཚོར་བ་འགགས་པ་+ས་
 +སྲིད་པ་འགག། [སྲིད་པ་འགགས་པ་+ས་+ལེན་པ་འགག། [ལེན་པ་འགགས་པ་+ས་
 +སྲིད་པ་འགག། [སྲིད་པ་འགགས་པ་+ས་+སྐྱེ་བ་འགག། [སྐྱེ་བ་འགགས་པ་+ས་+ག་ཤི་
 +དང་། ལྷ་ངན་+དང་། སྐྱེ་སྐྱགས་འདོན་པ་+དང་། སྐྱུག་བསྐྱེལ་བ་+དང་། ཡིད་མི་བདེ་བ་
 +དང་། འཇུག་པ་རྣམས་འགག་+པར་+འགྱུར་+ཏེ། [དེ་སྟར་སྐྱུག་བསྐྱེལ་+གྱི་+ལྷང་པོ་ཆེན་
 པོ་འབའ་ཞིག་པོ་+འདི་+འགག་པར་འགྱུར་+ཏོ། [འདི་+ཞི་+བཙམ་ལྷན་འདས་+གྱིས་
 +ཏེན་ཅིང་འབྲེལ་+པར་+འགྱུར་བ་+ཞེས་+གསུངས་སོ།]

3. Vocabulaire

ཤེད་པ་	soif, désir ardent
རྒྱུ་	condition, cause conditionnante
ལེན་པ་	saisie, appropriation
ཤིད་པ་	devenir, existence
རྒྱུ་བ་	naissance
མཁའི་	vieillesse et mort
ཟུང་ན་	affliction, chagrin
སྐྲུག་སྐྲུག་འདོན་པ་	lamentation
སྐྲུག་བསྐྲུག་པ་	souffrance
ཡིད་མི་བདེ་བ་	tourment mental, malaise mental
འཁྲུག་པ་	trouble, agitation
རྣམས་	pluriel
འབྱུང་	apparaître, survenir
དེ་ལྟར་	ainsi, de cette manière
སྤང་ཕོ་	agrégat
ཆེན་ཕོ་	grand, immense
འབའ་ཞིག་ཕོ་	seulement, uniquement
འདི་	ceci, cela
འགྱུར་	devenir, se transformer
དེ་	cela
མ་རིག་པ་	ignorance

འགགས་པ་	cessé, arrêté
འདུ་བྱེད་	formations, formations karmiques
འགག་	cesser
རྣམ་པར་ཤེས་པ་	conscience
མིང་	nom
གཞུགས་	forme
སྐྱེ་མཆེད་རྒྱལ་	six domaines sensoriels
རེག་པ་	contact
ཚོར་བ་	sensation, ressenti
བཙུན་ལྷན་འདས་	Bienheureux, Bhagavat
རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་	production conditionnée
གསུངས་	enseigner (honorifique)

4. Analyse grammaticale

Première phrase སྲིད་པའི་རྒྱུ་གྱིས་ལེན་པ།

- སྲིད་པའི་རྒྱུ་ : groupe génitif - "la condition de la soif". La particule འི་ (forme du génitif après voyelle ou འ) marque la relation de possession ou d'appartenance, reliant སྲིད་པ་ (soif) à རྒྱུ་ (condition).
- རྒྱུ་གྱིས་ : instrumental - "par la condition". La particule གྱིས་ (forme de l'instrumental après consonne nasale) indique le moyen ou l'agent par lequel quelque chose se produit.
- ལེན་པ་ : nominatif (résultat) - "la saisie". Ce terme apparaît sans particule, indiquant qu'il est le résultat ou l'aboutissement de la condition précédente.

Deuxième phrase ལེན་པའི་རྒྱུ་གྱིས་སྲིད་པ།

- ལེན་པའི་རྒྱུ་ : groupe génitif - "la condition de la saisie". Structure identique à la phrase précédente avec འི་ marquant le génitif.
- རྒྱུ་གྱིས་ : instrumental - "par la condition". Même fonction instrumentale.
- སྲིད་པ་ : nominatif (résultat) - "le devenir". Résultat de la condition précédente.

Troisième phrase སྲིད་པའི་རྒྱུ་གྱིས་སྐྱེ་བ།

- སྲིད་པའི་རྒྱུ་ : groupe génitif - "la condition du devenir". Même structure génitif.
- རྒྱུ་གྱིས་ : instrumental - "par la condition".
- སྐྱེ་བ་ : nominatif (résultat) - "la naissance".

Quatrième phrase སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་གྱིས་ཀླ་ཤི་དང་། ལྗང་ན་དང་། སྐྱེ་སྐྱེ་གས་འདོན་པ་དང་། ལྷག་བསྐྱེལ་བ་དང་། ཡིད་མི་བདེ་བ་དང་། འཁྲུག་པ་རྣམས་འབྱུང་སྟེ།

- སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་ : groupe génitif - "la condition de la naissance".
- རྒྱུ་གྱིས་ : instrumental - "par la condition".
- ཀླ་ཤི་དང་ : "la vieillesse-et-mort et..." La particule དང་ est une conjonction coordinative signifiant "et", reliant plusieurs éléments d'une énumération.
- ལྗང་ན་དང་ : "l'affliction et..."
- སྐྱེ་སྐྱེ་གས་འདོན་པ་དང་ : "les lamentations et..."
- ལྷག་བསྐྱེལ་བ་དང་ : "la souffrance et..."
- ཡིད་མི་བདེ་བ་དང་ : "le tourment mental et..."
- འཁྲུག་པ་རྣམས་འབྱུང་སྟེ་ : "les troubles apparaissent". རྣམས་ est la marque du pluriel, འབྱུང་ est le verbe "apparaître, survenir", et སྟེ་ est une particule finale indiquant la continuation ou la coordination entre propositions.

Cinquième phrase དེ་ལྟར་ལྷག་བསྐྱེལ་གྱི་སྐྱུང་པོ་ཆེན་པོ་འབའ་ཞིག་པོ་འདི་འབྱུང་བར་འགྱུར་རོ། །

- དེ་ལྟར་ : adverbe - "ainsi, de cette manière". Marque la conclusion logique de ce qui précède.

- ལྷུག་བསྐྱེད་ཀྱི་ སྐྱེད་པོ་ : groupe génitif - "l'agrégat de souffrance". La particule ཀྱི་ (forme du génitif après consonne gutturale) établit la relation entre ལྷུག་བསྐྱེད་ (souffrance) et སྐྱེད་པོ་ (agrégat).
- ཆེན་པོ་ : adjectif - "grand, immense", qualifiant སྐྱེད་པོ་.
- འབའ་ཞིག་པོ་ : particule restrictive - "seulement, uniquement". Souligne l'aspect exclusif.
- འདི་ : démonstratif - "ceci, cela".
- འབྱུང་བར་འགྱུར་པོ་ : groupe verbal - "viendra à l'existence". འབྱུང་ (apparaître) + བར་ (particule du datif/locatif indiquant la direction vers) + འགྱུར་ (devenir, auxiliaire de futur) + པོ་ (particule finale affirmative).

Sixième phrase དེ་ལ་མ་རིག་པ་འགགས་པས་འདུ་བྱེད་འགག

- དེ་ལ་ : locatif - "en cela, quant à cela". La particule ལ་ indique la localisation ou le point de référence.
- མ་རིག་པ་འགགས་པ་ས་ : instrumental de l'action accomplie - "par la cessation de l'ignorance". འགགས་པ་ est le participe passé de འགག་ (cesser), et ས་ (forme de l'instrumental après consonne dentale) marque l'agent ou le moyen.
- འདུ་བྱེད་འགག : "les formations cessent". འགག་ est le verbe principal "cesser" au présent.

Septième phrase འདུ་བྱེད་འགགས་པས་རྣམ་པར་ཤེས་པ་འགག

- འདུ་བྱེད་འགགས་པ་ས་ : instrumental - "par la cessation des formations".
- རྣམ་པར་ཤེས་པ་འགག : "la conscience cesse".

Huitième phrase རྣམ་པར་ཤེས་པ་འགགས་པས་མིང་དང་གཟུགས་འགག

- རྣམ་པར་ཤེས་པ་འགགས་པ་ས་ : instrumental - "par la cessation de la conscience".
- མིང་དང་གཟུགས་ : coordination - "le nom et la forme". དང་ relie les deux termes.
- འགག : "cessent".

Neuvième phrase མིང་དང་གཟུགས་འགགས་པས་སླེ་མཆེད་རྒྱལ་འགག

- མིང་དང་གཟུགས་འགགས་པ་ས་ : instrumental - "par la cessation du nom et de la forme".
- སླེ་མཆེད་རྒྱལ་ : "les six domaines sensoriels" (littéralement : "les six sources de naissance").
- འགག : "cessent".

Dixième phrase སླེ་མཆེད་རྒྱལ་འགགས་པས་རེག་པ་འགག

- སླེ་མཆེད་རྒྱལ་འགགས་པ་ས་ : instrumental - "par la cessation des six domaines sensoriels".
- རེག་པ་འགག : "le contact cesse".

Onzième phrase རེག་པ་འགགས་པས་ཚོར་བ་འགག

- རེག་པ་འགགས་པ་ས་ : instrumental - "par la cessation du contact".
- ཚོར་བ་འགག : "la sensation cesse".

Douzième phrase ཚོར་བ་འགགས་པས་སྲིད་པ་འགག

- ཚོར་བ་འགགས་པ+ས་ : instrumental - "par la cessation de la sensation".
- སྲིད་པ་འགག : "la soif cesse".

Treizième phrase སྲིད་པ་འགགས་པས་ལེན་པ་འགག

- སྲིད་པ་འགགས་པ+ས་ : instrumental - "par la cessation de la soif".
- ལེན་པ་འགག : "la saisie cesse".

Quatorzième phrase ལེན་པ་འགགས་པས་སྲིད་པ་འགག

- ལེན་པ་འགགས་པ+ས་ : instrumental - "par la cessation de la saisie".
- སྲིད་པ་འགག : "le devenir cesse".

Quinzième phrase སྲིད་པ་འགགས་པས་སྐྱེ་བ་འགག

- སྲིད་པ་འགགས་པ+ས་ : instrumental - "par la cessation du devenir".
- སྐྱེ་བ་འགག : "la naissance cesse".

Seizième phrase སྐྱེ་བ་འགགས་པས་ཁྱི་དང་། རྒྱ་ངན་དང་། སྐྱེ་ལྔགས་འདོན་པ་དང་། ལྷག་བསྐྱེལ་བ་དང་། ཡིད་མི་བདེ་བ་དང་། འཇུག་པ་རྣམས་འགག་པར་འགྱུར་ཏེ།

- སྐྱེ་བ་འགགས་པ+ས་ : instrumental - "par la cessation de la naissance".
- ཁྱི་དང་། རྒྱ་ངན་དང་། སྐྱེ་ལྔགས་འདོན་པ་དང་། ལྷག་བསྐྱེལ་བ་དང་། ཡིད་མི་བདེ་བ་དང་། འཇུག་པ་རྣམས་ : énumération coordonnée - "la vieillesse et la mort, l'affliction, les lamentations, la souffrance, le tourment mental et les troubles".
- འགག་པར་འགྱུར་ཏེ : groupe verbal au futur - "cesseront". འགག་ (cesser) + པར་ (particule du datif marquant la direction) + འགྱུར་ (devenir, auxiliaire de futur) + ཏེ (particule finale de continuation).

Dix-septième phrase དེ་ལྟར་ལྷག་བསྐྱེལ་གྱི་སྤང་པོ་ཆེན་པོ་འབའ་ཞིག་པོ་འདི་འགག་པར་འགྱུར་རོ།

- དེ་ལྟར་ : adverbe - "ainsi".
- ལྷག་བསྐྱེལ་གྱི་སྤང་པོ་ཆེན་པོ་འབའ་ཞིག་པོ་འདི་ : groupe nominal - "cet immense agrégat de souffrance seulement".
- འགག་པར་འགྱུར་རོ : groupe verbal au futur - "cessera". Structure identique à la phrase précédente, mais avec རོ (particule finale affirmative) au lieu de ཏེ.

Dix-huitième phrase འདི་ནི་བཙོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ཞེས་གསུངས་སོ།

- འདི་ནི་ : topique emphatique - "cela, précisément". La particule ནི་ marque le thème ou l'emphase.
- བཙོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ : agent à l'instrumental - "par le Bienheureux". ཀྱིས་ (forme de l'instrumental après consonne dentale) indique l'agent de l'action.

- རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་+ཞེས་ : citation - "comme 'production conditionnée'". ཞེས་ est la particule de citation, indiquant que ce qui précède est un terme ou une expression cités.
- གསུངས་+སོ་ : verbe honorifique au passé - "a enseigné". གསུངས་ est la forme honorifique de ལྟོས་ (dire), et སོ་ est la particule finale affirmative du passé.

5. Traduction littérale

Par la condition de la soif, la saisie. Par la condition de la saisie, le devenir. Par la condition du devenir, la naissance. Par la condition de la naissance, la vieillesse et la mort, l'affliction, les lamentations, la souffrance, le tourment mental et les troubles apparaissent. C'est ainsi que seul cet immense agrégat de souffrance vient à l'existence. En cela, par la cessation de l'ignorance, cessent les formations. Par la cessation des formations, cesse la conscience. Par la cessation de la conscience, cessent le nom et la forme. Par la cessation du nom et de la forme, cessent les six domaines sensoriels. Par la cessation des six domaines sensoriels, cesse le contact. Par la cessation du contact, cesse la sensation. Par la cessation de la sensation, cesse la soif. Par la cessation de la soif, cesse la saisie. Par la cessation de la saisie, cesse le devenir. Par la cessation du devenir, cesse la naissance. Par la cessation de la naissance, la vieillesse et la mort, l'affliction, les lamentations, la souffrance, le tourment mental et les troubles cesseront. C'est ainsi que cet immense agrégat de souffrance cessera. Cela, le Bienheureux l'a enseigné comme "production conditionnée".

6. Traduction littéraire

la soif རྟེན་པ་ conditionne l'appropriation ; l'appropriation ལེན་པ་ conditionne le devenir ; le devenir རྟེན་པ་ conditionne la naissance ; la naissance ལྟེ་བ་ conditionne le vieillissement et la mort རྟེན་པ་, l'affliction ལྷ་འཇོག་, les lamentations ལྷོ་སྐྱུགས་, la souffrance ལྷུག་བསྐྱེད་, la tristesse ཡིད་མི་བདེ་བ་ et les tourments འཇུག་པ་. C'est ainsi qu'une énorme masse de souffrance ལྷུག་བསྐྱེད་ཀྱི་སྤང་པོ་ཆེན་པོ་ est produite.

Il en résulte que lorsque cesse l'ignorance མ་རིག་པ་, les formations karmiques འདུ་བྱེད་ cessent ; lorsque cessent les formations karmiques, cesse la conscience རྣམ་པར་ཞེས་པ་ ; lorsque cesse la conscience, cessent le nom et la forme མིང་དང་གཞུགས་ ; lorsque cessent le nom et la forme, cessent les sources des sens ལྟེ་མཆེད་དུག་ ; lorsque cessent les sources des sens, cesse le contact རེག་པ་ ; lorsque cesse le contact, cesse la sensation ཆོར་བ་ ; lorsque cesse la sensation, cesse la soif རྟེན་པ་ ; lorsque cesse la soif, cesse l'appropriation ལེན་པ་ ; lorsque cesse l'appropriation, cesse le devenir རྟེན་པ་ ; lorsque cesse le devenir, cesse la naissance ལྟེ་བ་ ; lorsque cesse la naissance ལྟེ་བ་, cessent la vieillesse et la mort རྟེན་པ་, l'affliction ལྷ་འཇོག་, les lamentations ལྷོ་སྐྱུགས་འདོན་པ་, la souffrance ལྷུག་བསྐྱེད་པ་, la tristesse ཡིད་མི་བདེ་བ་ et les tourments འཇུག་པ་. Telle est alors la cessation de cette immense masse de souffrance ལྷུག་བསྐྱེད་ཀྱི་སྤང་པོ་ཆེན་པོ་. C'est cela que le Vainqueur appelle "production interdépendante རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་".¹

¹ Traduction Philippe Cornu, éditions Fayard.